

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος του επιμελητή	13
Εισαγωγή	23
1. Οι τρεις Ευρώπες	37
Η αυτοκρατορία στην Ανατολή, η φεουδαρχία στη Δύση	38
Το θρησκευτικό σχίσμα	41
Το οθωμανικό και το ρωσικό προπύργιο	45
Η πορεία της Δυτικής Ευρώπης	52
Η ανατολική νεο-δουλοπαροικία	57
Το αίνιγμα της Κεντρικής Ευρώπης	61
2. Από τα μεσαιωνικά έθνη στις προτεσταντικές πατρίδες	67
Ταυτότητες χωρίς επικράτεια	67
Το ισπανικό αργέτυπο	73
Τα μεσαιωνικά έθνη	86
Από τις «ζακερί» στις αστικές επαναστάσεις	96
Οι εθνικές προτεσταντικές θρησκείες	103
3. Η εθνικοποίηση των κοινωνιών	111
Από τις αγροτικές κοινωνίες στην εθνική οικονομία	112

Το ζήτημα της εκπαίδευσης του λαού	119
Η τυπογραφία, μητέρα των εθνικών γλωσσών	129
4. Ο θάνατος των βασιλιάδων και η γέννηση του Έθνους	139
Η Αγγλία και η Γαλλία κατά τον 18ο αιώνα	141
Η επινόηση του κυρίαρχου Έθνους	149
Το πολεμικό βάπτισμα του εθνο-αστισμού	164
Ο κοινότοπος εθνο-αστισμός: από τον στραώνα στο σχολείο	175
5. Τα δύο σύγχρονα έθνη: Χέρντερ και Ρενάν	185
Το εθνοπολιτισμικό έθνος του Χέρντερ	189
«Το γερμανικό λάθος»	198
Το επιλεκτικό έθνος του Ρενάν	207
6. Ο πυρετός των εθνικοτήτων	215
Ο κατάλογος των εθνών	217
Οι αντιμέτωπες θρησκείες: από την Ιερά Συμμαχία στη μαρτυρική Πολωνία	226
Η αρχή των μεγάλων εθνοτήτων απέναντι στην «Άνοιξη των λαών»	239
Το καθαρήριο των μικροεθνικισμών	251
7. 1917: ο εθνικισμός απέναντι στην επανάσταση	261
Η εμπόλεμη Ευρώπη	262
Ο σοβινιστικός Μεγάλος Πόλεμος	277

Η αποκατάσταση των μικροεθνοτήτων	287
Ο εθνικισμός καριέρας	303
8. Το γέμισμα της πυριτιδαποθήκης	309
Οι νέες φυλακές των λαών	310
Η κομμουνιστική πολιτική των εθνοτήτων	325
Η έκρηξη	338
9. Από τις ιδεολογικές πατρίδες στα αποσχιστικά κινήματα	355
Από τον διεθνισμό στον αντιφασισμό	355
Από τον αντιφασισμό στον εθνικο-δημοκρατικό πατριωτισμό	364
Τα αποσχιστικά κινήματα	372
10. Οι διεργασίες των ανυπότακτων	391
Το βιεννέζικο λυκόφως	395
Η ελβετική φόρμουλα	403
Ισπανία: ένα Έθνος χωρίς επικράτεια;	410
Επίλογος	423
Δύση ή ο ύμνος στην ετερογένεια	424
Η Ανατολή ως καρικατούρα	432
Μια αδύνατη συνταγή για το έθνος	436

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ

*Για την «Ιστορία των εθνών
και του εθνικισμού στην Ευρώπη»*

«[Ο εθνικισμός] υπήρξε ένα κίνημα που κυριάρχησε για ένα μεγάλο μέρος του δεκάτου ενάτου αιώνα στην Ευρώπη και ήταν τόσο διάχυτο, τόσο οικείο, ώστε μόνο με συνειδητή προσπάθεια της φαντασίας μπορεί κανείς να συλλάβει έναν κόσμο που αυτό [το έθνος] δεν θα έπαιζε μεγάλο ρόλο [...]

δεν θα ήταν ίσως υπερβολή να πούμε ότι είναι ένα από τα πιο ισχυρά, και σε κάποιες περιοχές το πλέον ισχυρό ενεργό κίνημα στον κόσμο σήμερα».

Isaiah Berlin¹

Η ιστορία της σύγχρονης Ευρώπης είναι η «ιστορία ενός κόσμου που δεν μπορεί πια να χωρέσει μέσα στα όρια των “εθνών” και των “εθνών-κρατών”». Αυτό υποστήριζε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ο Eric Hobsbawm, σε μια επο-

1. Isaiah Berlin, *Κόντρα στο ρεύμα. Δοκίμια στην ιστορία των ιδεών*, Αθήνα, Scripta, 2003, σ. 591 (παράτίθεται στο Γιώργος Κόκκινος, *Πρόσματα ευρωπαϊκής ιστορίας. Οι αντινομίες της ευρωπαϊκής πολιτικής σκέψης και κουλτούρας και η ιδέα της ευρωπαϊκής ενοποίησης*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2007, σ. 44).

χή έντονων προβληματισμών για την έννοια και την πορεία της Ευρώπης.² Η άποψη του Βρετανού ιστορικού έμοιαζε παράταιρη με την κυρίαρχη εντύπωση εκείνης της εποχής. Μετά την πτώση του Τείχους και την κατάρρευση του γραφειοκρατικού σοβιετικού συστήματος πολλοί μίλησαν για την είσοδο σε μια άλλη εποχή, όπου ο φιλελευθερισμός θα επικρατούσε ως η μοναδική κινητήρια ιδεολογία των κοινωνικών μετασχηματισμών. Κάποιοι άλλοι βιάστηκαν να μιλήσουν ακόμη και για το τέλος της ίδιας της Ιστορίας.³ Η είσοδος σε μια εποχή απόλυτης επικυριαρχίας του πολιτικού φιλελευθερισμού (αλλά και του οικονομικού νεοφιλελευθερισμού) επί των διάφορων μορφών κρατικού σοσιαλισμού προοιωνιζόταν το τέλος του κόσμου όπως τον γνωρίζαμε από τα τέλη του 19ου αι. και ακόμη περισσότερο από την εποχή της εδραίωσης της επανάστασης των μπολσεβίκων. Και ίσως εν μέρει να υπήρχε μια δόση πραγματικότητας (ή μήπως αληθοφάνειας;) σε αυτή την ερμηνεία της Ιστορίας. Οι εθνικοί ανταγωνισμοί που πυροδότησαν οι αλλαγές στην Ανατολική Ευρώπη, πολλοί από τους οποίους υπήρξαν εξαιρετικά βίαιοι και με χαρακτηριστικά που έμοιαζαν να είχαν σκεπαστεί καλά επί σαράντα πέντε χρόνια κάτω από τους πάγους του Ψυχρού Πολέμου, αποτέλεσαν βασικό αντικείμενο μελέτης των επιστημόνων. Το πέραςμα στον 21ο αι.

2. E. J. Hobsbaum, *Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*, μτφρ. Χρυσά Νάντρινς, Αθήνα, Καρδαμίτσα, 1994.

3. Φράνσις Φουκουγιάμα, *Το τέλος της ιστορίας και ο τελευταίος άνθρωπος*, μτφρ. Αχιλλέας Φακατσέλης, Αθήνα, Εκδοτικός Οργανισμός Α. Α. Λιβάνη, 1992. Για έναν αντίλογο βλ. Πέρυ Άντερσον, *Θεωρίες για το τέλος της ιστορίας*, Αθήνα, Στάχυ, 1994, σ. 71-99.

και η διπλωματική επίλυση των πληγών που είχαν ανοίξει από τη σχετικά πρόσφατη αλλαγή από τα ψυχροπολεμικά πολυεθνικά κράτη στην πανσπερμία των νέων ανεξάρτητων (μικρο-)εθνών δεν σήμαναν και το τέλος της σχετικής συζήτησης. Αντίθετα, η πορεία της πολιτικοοικονομικής ενοποίησης της Ευρώπης με όχημα την *Ευρωπαϊκή Ένωση* επέβαλε την εκ νέου ενασχόληση με την ιστορία των εθνών και του εθνικισμού. Η άρθρωση ενός λόγου ουσιαστικής αμφισβήτησης των πολιτικών επιλογών ενοποίησης με μια ταυτόχρονη (και κυρίαρχη εν πολλοίς) ανάδειξη των πολιτιστικών διαστάσεων της μετάβασης στις υπερεθνικές κρατικές μορφές καθιστούν επιτακτική τη γνώση της γένεσης της ιδέας του *έθνους*, της ιστορικής μετάλλαξης του αυτοκρατορικού μοντέλου κρατικής οργάνωσης στο αντίστοιχο εθνοκεντρικό, και της διάρθρωσης του λόγου περί έθνους ως του κυρίαρχου –και εντέλει αναπόφευκτου– πλαισίου ερμηνείας της Ιστορίας.⁴

Όταν από τον 18ο αι. και μετά, με τη διάδοση του πνεύματος του Διαφωτισμού σε ολόκληρη την Ευρώπη, οι λαοί σταδιακά θα αμφισβητήσουν και θα εγκαταλείψουν τις δομές των παραδοσιακών θρησκευτικών κοινοτήτων, θα γεννηθεί η νέα Ευρώπη των εθνών. Μέσα σε ένα εξαιρετικά σύντομο χρονικό διάστημα θα συγκροτηθούν τα έθνη, και με την ομοιογενοποιητική δυναμική της νεωτερικής εξουσίας έννοιες όπως *εθνική παράδοση*, *εθνική ιστορία*, *εθνική ταυτότητα* κ.ά. θα αποτελέσουν το νομιμοποιητικό και κανονιστικό πλαίσιο των νέων κοινωνικών και κρατικών συνθηκών. Η μελέτη για το πώς επινοήθηκε το έθνος μπορεί

4. Ernest Gellner, *Έθνη και εθνικισμός*, μτφρ. Δώρα Λαφαζάνη, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1992, σ. 22 κ.εξ.

να μας οδηγήσει ουσιαστικά στο να αναμετρηθούμε ερμηνευτικά και με το ερώτημα πώς επινοήθηκε τελικά η ίδια η Ευρώπη ως κοινότητα εθνών. Το ζήτημα έχει απασχολήσει πολυάριθμους μελετητές των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών οι οποίοι, χρησιμοποιώντας διαφορετικά ερμηνευτικά εργαλεία, ξεκινώντας από διαφορετικές επιστημονικές και θεωρητικές αφηγήσεις (ιστορία, κοινωνιολογία, ανθρωπολογία, πολιτική επιστήμη/φιλελευθερισμός, μαρξισμός κ.ά.), κατέληξαν αναπόφευκτα σε μια ποικιλομορφία συμπερασμάτων.⁵ Υπό την έννοια αυτή, η Ευρώπη αρχικά μελετήθηκε εκτενώς ως μια διαδικασία πολιτικών και στρατιωτικών εξελίξεων που κωδικοποιούνταν κάθε φορά μέσα από την υπογραφή διάφορων συνθηκών.⁶ Η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας επιτελέστηκε με βάση αντιθετικά σχήματα, με κυριότερο αυτό του δίπολου *Εαυτός - Άλλος*, και έτσι από πολλούς μελετητές προτάθηκε η ανάγνωση του συνόλου της ευρωπαϊκής ιστορίας μέσα από την ιστορία των

5. Ενδεικτικά στην ελληνική γλώσσα, εκτός από τα έργα των Γκέλνερ και Hobsbawm που προαναφέρθηκαν, βλ. B. Anderson, *Φαντασιακές κοινότητες. Στοιχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, μτφρ. Ποθητή Χαντζαρούλα, Αθήνα, Νεφέλη, 1997· A. D. Smith, *Εθνική ταυτότητα*, μτφρ. Εύα Πέππα, Αθήνα, Οδυσσέας, 2000· Π. Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Αθήνα, Κατάρτι, 1996· S. Woolf, *Ο εθνικισμός στην Ευρώπη*, μτφρ. Έφη Γαζή, Αθήνα, Θεμέλιο, 1999· E. Kedourie, *Ο εθνικισμός*, μτφρ. Σπύρος Μαρκέτος, Αθήνα, Κατάρτι, 1999.

6. Βλ. χαρακτηριστικά τη γεγονοτολογική σύνθεση των S. Bernstein και P. Milza *Ιστορία της Ευρώπης* (3 τόμοι, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1997) και τις παλιότερες ιστορικές μελέτες που επικεντρώνονταν στις διπλωματικές πτυχές της συγκρότησης της Ευρώπης και της νομιμοποίησης των εθνικών διεκδικήσεων.

συμβόλων και των ιδεών που αντιπροσώπευαν κυρίως οι πνευματικές ελίτ.⁷

Η σχέση του εθνικισμού με τον *εθνοσυμβολισμό* –κυρίαρχο σχήμα στο έργο του Adam Smith– αποτελεί μια άλλη ενδιαφέρουσα προσέγγιση στο θέμα.⁸ Οι αναφορές σε ένα κοινό φαντασιακό πολιτισμικό ή θρησκευτικό παρελθόν αποτέλεσαν επί χρόνια τον βασικό άξονα προσπάθειας συγκρότησης μιας κοινής ιστορικής παρακαταθήκης. Ο προσδιορισμός της ιδιαιτερότητας του έθνους και η ταυτόχρονη ανάδειξή του ως του μοναδικού φορέα της κοινής πολιτισμικής ταυτότητας μέσα από την ύπαρξη ή την αναζήτηση της μοναδικότητας της κρατικής του οντότητας αποτέλεσε τον θεμέλιο λίθο του εθνικισμού και υπήρξε το σχήμα που κυριάρχησε ως τις αρχές του 21ου αι. Από την άλλη μεριά, η προσπάθεια συγκριτικής μελέτης της ιστορικής συνέχειας στις πολιτικές και κοινωνικές διεκδικήσεις αλλά και των αξιών που κινητοποιήσαν τα επαναστατικά υποκείμενα στον μακρύ 19ο αι., με στόχο την κοινωνική απελευθέρωση διά μέσου της εθνικής αποκατάστασης, δεν μπορούσε να ερμηνεύσει συνολικά το φαινόμενο του εθνικισμού στην Ευρώπη. Η συμβίωση της έννοιας της *Ευρώπης των εθνών* με την έννοια της *Ευρώπης των λαών* έμοιαζε να έχει φτάσει

7. Το σχήμα αυτό θα μεταφερθεί στη διαδικασία συγκρότησης μιας ευρωπαϊκής ιδέας ως κοινωνικής κατασκευής με ενοποιητικά χαρακτηριστικά, που υπήρξαν ωστόσο εξαιρετικά επιφανειακά και ασταθή. Βλ. G. Delanty, *Επινοώντας την Ευρώπη. Ιδέα, ταυτότητα, πραγματικότητας*, μτφρ. Γιάννης Μπαχάρας, Αθήνα, Ασίνη, 2010.

8. Βλ. τον αφιερωματικό τόμο στον A. Smith υπό την επιμέλεια των Athena S. Leoussi και Steven Grosby, *Nationalism and ethnosymbolism. History, culture and ethnicity in the formation of nations*, Edinburgh University Press, 2007.

στα όριά της με το πέραςμα στον 20ό αι., όταν απέναντι στην έννοια του εθνικισμού θα προταχθεί η έννοια της κοινωνικής επανάστασης και της διεθνιστικής αλληλεγγύης.⁹

Το έργο του Guy Hermet¹⁰ παρουσιάζεται για πρώτη φορά στα ελληνικά. Η *Ιστορία των εθνών και του εθνικισμού στην Ευρώπη* γράφτηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1990, όταν σε ολόκληρη την Ευρώπη «πρωταγωνιστούσαν» οι πλέον σκληρές μορφές αναβίωσης του εθνικισμού. Σε μια εποχή κατά την οποία τα νέα κράτη αναζητούσαν τη δικαίω-

9. Βλ. E. Hobsbawm, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, μτφρ. Βασίλης Καπετανγιάννης, Αθήνα, Θεμέλιο, 1997· και C. Tilly, *Οι ευρωπαϊκές επαναστάσεις 1492-1992*, μτφρ. Κώστας Θεολόγου, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998.

10. Ο Guy Hermet (γενν. 1934) σπούδασε κοινωνιολογία και ιστορία και εργάστηκε σε πανεπιστημιακά ιδρύματα (Γαλλία, Βέλγιο, Ελβετία, Καναδάς, Κολομβία) στους επιστημονικούς τομείς της ιστορίας, της κοινωνιολογίας και της πολιτικής επιστήμης. Από την πληθώρα των επιστημονικών μονογραφιών του ξεχωρίζουν οι αναλύσεις του για την Ισπανία πριν και κατά τη διάρκεια του φρανκικού καθεστώτος [*Les communistes en Espagne*, Paris, Librairie Armand Colin, 1971· *Les catholiques dans l'Espagne franquiste*, Paris, Presses de Sciences Po, 1980· *La guerre d'Espagne*, Paris, éd. du Seuil, coll. «Points histoire» (no 124), 2017], για τη μετάβαση από τις δικτατορίες στη δημοκρατία (*Totalitarismes*, Paris, Economica, 1985· *Sociologie de la construction démocratique*, Economica, 1985· *Le passage à la démocratie*, Paris, Presses de Sciences Po, 1996), και μια σειρά δοκιμίων για την ποιότητα της δημοκρατίας, τον λαϊκισμό και τις νέες προκλήσεις του μεταψυχροπολεμικού κόσμου (*Les désenchantements de la liberté*, Fayard, 1993· *La trahison démocratique*, Paris, Flammarion, 1998· *Les populismes dans le monde*, Paris, Fayard, 2001· *L'hiver de la démocratie ou le nouveau régime*, Paris, Armand Colin, 2007· *Exporter la démocratie?*, Paris, Presses de Sciences Po, 2008· κ.ά.).

ση των εθνικών τους πόθων, κινητοποιούνταν με βάση τα εθνικά τους συναισθήματα, επικαλούνταν τις εθνικές τους παρακαταθήκες για κάθε λογικό ή παράλογο στόχο, ο Guy Hermet συμμετέχει στον πλούσιο ιστοριογραφικό διάλογο με μια σημαντική συνεισφορά. Προσπαθεί να αποδώσει με έναν ουσιαστικά ενοποιημένο τρόπο τη διαδρομή των διάφορων εθνικισμών της Ευρώπης, εθνικισμών ιστορικών, κοινωνικών, τοπικών, που συνδέονται και ανατροφοδοτούνται τόσο από την πραγματικότητα κάθε εποχής όσο και από τον *μύθο*. Από τη στιγμή που τα έθνη δεν μπορούν να οριστούν παρά μόνο εντός των ιστορικών συνθηκών που τα γέννησαν, νομίζουμε πως είναι αναγκαία μια επιστροφή στην καθαυτό ιστορία τους και στην ανάδειξη των τρόπων που το κράτος και ο εθνικισμός συνέβαλαν στην παραγωγή των εθνικών ταυτοτήτων.

Ξεκινώντας από τη φεουδαρχική συγκρότηση των κρατών στον Μεσαίωνα, ο συγγραφέας του παρόντος έργου επιχειρηματολογεί υπέρ της σημασίας του ενδοχριστιανικού σχίσματος στη διαφορετική πορεία που έλαβε η έννοια του *εθνικού* στην Ανατολή και στη Δύση (Κεφάλαια 1 και 2). Ο μετασχηματισμός των απολυταρχιών και η *εθνικοποίηση* των κρατών της Δύσης εξετάζονται με βάση τις γνωστές θεωρίες περί εθνοπολιτισμικού έθνους του Herder¹¹

11. Βλ. στα ελληνικά το σημαντικό έργο του Γιόχαν Γκότφρεντ Χέρντερ, *Πραγματεία περί της καταγωγής της γλώσσας*, μτφρ. Γιάννης Καραπαπάς, Αθήνα, Τροπή, 2007. Τα βασικά έργα του στα γερμανικά –που αποτελούν τη βάση του λεγόμενου *ρομαντικού εθνικισμού*– είναι τα *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit* (1774) και *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784-1791).

και την ιδέα περί έθνους του Renan¹² (Κεφάλαια 3, 4 και 5). Η συγκριτική παράθεση των λεγόμενων «γερμανικών» και «γαλλικών» αντιλήψεων για το έθνος, αν και πυκνή, καταλήγει στην άποψη που θέλει τις δύο ερμηνευτικές προσεγγίσεις να είναι επί της ουσίας συγγενείς και να τίθενται στην υπηρεσία συγκρότησης των δύο εθνικών κρατών της Γαλλίας και της Γερμανίας. Ο εθνικιστικός πυρετός του 19ου αιώνα (που παρατείνεται ως σχεδόν τα μέσα του 20ού αι.) αναλύεται διεξοδικά και εντέλει συγκριτικά μέσα από την αντίθεσή του με την επανάσταση του 1917 (Κεφάλαια 6, 7 και 8). Τέλος, τα δύο τελευταία κεφάλαια (9 και 10) αφιερώνονται στην ποικιλομορφία του φαινομένου, στη μετάβαση από τον διεθνισμό στον εθνικό πατριωτισμό διά μέσου του αντιφασισμού, στις αυτονομιστικές τάσεις που αναπτύχθηκαν στη νέα μεταπολεμική Ευρώπη, και στους τρόπους αντιμετώπισης της εθνικής συμβίωσης σε χώρες όπως η Ελβετία ή η Ισπανία.

Η μελέτη του Guy Hermet εγγράφεται στην πλούσια παραγωγή της διεθνούς (κυρίως αγγλοσαξονικής) βιβλιογραφίας της περιόδου 1990-2005 που σε μεγάλο βαθμό έχει μεταφραστεί στα ελληνικά.¹³ Ενέχει όμως μερικές βασικές ιδιαιτερότητες που την καθιστούν εξόχως σημαντική. Πρόκειται για ένα καθαυτό ιστορικό έργο που δεν χρησιμοποιεί –παρά όσο χρειάζεται– τα μεθοδολογικά εργαλεία της πολιτικής επιστήμης ή της κοινωνιολογίας για την ανάδειξη της εργαλειοποίησης της παράδοσης για τη διαμόρφωση

12. E. Renan, *Τι είναι έθνος; Προσευχή πάνω στην Ακρόπολη*, μτφρ. Γιάννης Λάμπας, Αθήνα, Ροές, 2009. Πρόκειται για την περίφημη διάλεξη του περί έθνους που δόθηκε στη Σορβόνη στις 11 Μαρτίου 1882.

13. Βλ. σημειώσεις 1, 3 και 4.

της πρώτης ύλης του εθνικισμού.¹⁴ Το αποτέλεσμα είναι ότι δίνεται στον αναγνώστη ένα σφριχτοδεμένο κείμενο που δεν πλατειάζει σε θεωρητικά σχήματα, αντίθετα προσπαθεί να προσφέρει την ουσία της ιστορικότητας του θέματος. Προέρχεται δε από τη μεγάλη παράδοση της γαλλικής ιστοριογραφίας που, για μια σειρά από λόγους, φαίνεται να υστερεί τα τελευταία σαράντα χρόνια στη μελέτη των φαινομένων της εθνογένεσης και του εθνικισμού σε σχέση με την αντίστοιχη βρετανική και αμερικανική παραγωγή. Πρόκειται ωστόσο για μια υστέρηση κατά βάση ποσοτική και όχι ποιοτική, και έχουμε την πεποίθηση ότι το παρόν βιβλίο το αποδεικνύει. Ο συγγραφέας, έχοντας πλούσια εμπειρία στη μελέτη της ιστορίας του εθνικού φαινομένου στη Λατινική Αμερική και στη μελέτη της μετάβασης από τα απολυταρχικά καθεστώτα στη δημοκρατία στην Ευρώπη και τη Λατινική Αμερική, εμπλουτίζει δημιουργικά τον προβληματισμό του χωρίς να περιορίζεται σε μια μονοδιάστατη ερμηνευτική προσέγγιση. Τέλος, ο Hermet επιλέγει να ασχοληθεί με το εξαιρετικά επίκαιρο ζήτημα της σημασίας του τοπικιστικού εθνικισμού όπως αποτυπώνεται κυρίως μέσα από τη θεσμική ενίσχυση των τοπικών γλωσσών, την αναζήτηση μεγαλύτερης αυτονομίας στα πλαίσια του περιφερειακού μοντέλου συγκρότησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις αυτονομιστικές τάσεις εντός των υπαρχόντων κρατικών σχηματισμών.

14. Για το ζήτημα της επινόησης και της χρήσης της παράδοσης (οι μύθοι, οι λαϊκές παραδόσεις, οι λαογραφικές και θρησκευτικές τελετές, τα σύμβολα, η καλλιτεχνική παραγωγή κ.ά.), βλ. E. Hobsbawm & T. Ranger (επιμ.), *Η επινόηση της παράδοσης*, μτφρ. Θανάσης Αθανασίου, Αθήνα, Θεμέλιο, 2004.

Ευελπιστούμε ότι η παρούσα έκδοση θα εμπλουτίσει σημαντικά την ελληνική βιβλιογραφία του είδους και θα αποτελέσει ένα χρήσιμο βοήθημα για όποιον ενδιαφέρεται να προσεγγίσει με ασφάλεια ένα γοητευτικό, αν και πολύπλοκο ιστορικό φαινόμενο.

Λάμπρος Φλιτούρης
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Ιανουάριος 2020